

Cécilia Baeza αντίστοιχα. Η «κροατική διασπορά» δεν αποτελεί απλώς μια πολύ σημαντική οικονομική πηγή, αλλά είναι κυρίως εκείνη που ανέλαβε να επικυρώσει τη νομιμότητα του νεοϊδρυθέντος κράτους. Η ανάδυση, μάλιστα, μιας οργανωμένης ομάδας επιρροής (κροατικό lobby εξωτερικού) επέτρεψε την εξ αποστάσεως κινητοποίηση κατά τη διάρκεια του πολέμου, και έπαιξε σημαντικό ρόλο στη συνέχεια στην εξέλιξη των εθνικών ζητημάτων. Η Baeza αναλύει την εξέλιξη της πολιτικής της Χιλής ως προς τους Χιλιανούς του εξωτερικού από το τέλος του καθεστώτος του Pinochet μέχρι σήμερα. Η συγγραφέας υπογραμμίζει τις πολυπλοκότητες της μετάβασης από μια πολιτική αδιαφορίας απέναντι σε αυτούς που θεωρούνταν αντίπαλοι του καθεστώτος, σε μια πολιτική που θέλει να διατηρεί στενές επαφές με όσους ζουν εκτός των συνόρων του. Και σε αυτή την περίπτωση, τα άτομα εκφράζουν ένα πολύ σημαντικό οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό δυναμικό ενός κράτους που εξέρχεται από ένα αυταρχικό καθεστώς και φιλοδοξεί να εξελιχθεί διεθνώς.

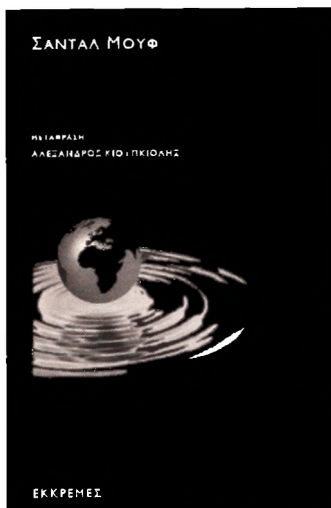
Οι εκτός συνόρων πολίτες δεν διαδραματίζουν πάντα έναν θετικό ρόλο για τα κράτη καταγωγής τους. Ανάλογα με τη στάση που τηρούν στη χώρα υποδοχής τους μπορεί να δημιουργήσουν αρκετά σημαντικά προβλήματα σε αυτά. Στην οπτική αυτή εγγράφεται το κείμενο του Grégoire Delhaye, το οποίο συζητάει την οργανωμένη δράση των αιγυπτίων κοπτών στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής εναντίον του εθνικού τους κράτους σχετικά με τη στάση που τηρεί η Αίγυπτος εντός των συνόρων της προς αυτή τη μειονότητα. Μιας δράσης τόσο επιτυχημένης που όχι μόνο δεν αφήνει αδιάφορο το αιγυπτιακό κράτος, αλλά εμπλέκει και τη χώρα υποδοχής, έτσι ώστε το ζήτημα να αποκτά ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις και να παύει να είναι αποκλειστικά εθνικό.

Ο Dufoix στην εισαγωγή του τονίζει ότι η γαλλόφωνη βιβλιογραφία για το ζήτημα που πραγματεύεται το βιβλίο είναι μικρή. Η ελληνική είναι ακόμα πιο περιορισμένη. Ο συλλογικός τόμος που παρουσιάσαμε μας παροτρύνει να σκεφτούμε την πολυπλοκότητα της ελληνικής περίπτωσης. Ακόμα και στο ζήτημα της ορολογίας υπάρχουν δυσκολίες στα ελληνικά: έτσι, για παράδειγμα, ο όρος «απόδημοι» μάλλον δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλες τις περιπτώσεις πληθυσμών που ζουν στο εξωτερικό αλλά διεκδικούν μια σχέση εθνικής καταγωγής με το ελληνικό κράτος. Οι πληθυσμοί αυτοί (π.χ. εκείνοι της Αμερικής, της Αυστραλίας, της πρώην Σοβιετικής Ένωσης) είναι ανο-

μοιογενείς, και στη μελέτη της πολιτικής της Ελλάδας απέναντί τους απαιτείται να συζητήσουμε τόσο τις ιδιαιτερότητες της ιστορικής πορείας των κοινοτήτων αυτών, όσο και τη σχέση που διατηρείται με την Ελλάδα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

- 1 Ανάλογης προβληματικής είναι και το συλλογικό έργο που επιμελήθηκαν οι Nancy L. Green / François Weil (επιμ.), *Citoyenneté et émigration. Les politiques du départ*, EHESS, Παρίσι 2006.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΤΣΑΜΠΕΚΗΣ

Ενάντια στο μεταπολιτικό Zeitgeist: για το βιβλίο της Σαντάλ Μουφ, *Επί του πολιτικού*, μτφρ. Αλέξανδρος Κιουκιοιολής, Εκκρεμές, Αθήνα 2010, 158 σ.¹

Ακροδεξιός νεολαϊκισμός, νέοι φονταμενταλισμοί, πόλεμοι ενάντια στην τρομοκρατία, φαινόμενα μαζικής «τυφλής» βίας στο εσωτερικό δυτικών ανεπτυγμένων δημοκρατιών, άνοδος του πολιτικού κυνισμού και πολιτική αποξένωση, μηντιοκρατία, οικονομική κρίση. Πώς θα μπορούσαμε, άραγε, να θέσουμε όλα αυτά τα φαινόμενα, και φυσικά όχι μόνον αυτά, υπό μία ενιαία και συνεκτική αναλυτική/θεωρητική σκέπη; Πώς θα μπορούσαμε να τα κατανοήσουμε

Ο Γιώργος Κατσαμπέκης είναι υποψήφιος διδάκτορας στο τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ.

(giorgos_bek@hotmail.com)

ως συστατικά μέρη (ή/και συμπτώματα) μια ευρύτερης διαδικασίας; Αυτό φαίνεται πως επιχειρεί η γνωστή βελγίδα θεωρητικός Σαντάλ Μουφ (Chantal Mouffe) στο τελευταίο της βιβλίο που μόλις κυκλοφόρησε και στα ελληνικά με τον τίτλο *Επί του πολιτικού*. Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά. Τι είδους βιβλίο είναι αυτό; Δεν είναι ούτε συλλογή επιστημονικών δημοσιεύσεων της συγγραφέως, ούτε κλασικού τύπου ακαδημαϊκό φιλοσοφικό δοκίμιο, ούτε αμιγώς εμπειρική μελέτη. Είναι ένα θεωρητικό/μεθοδολογικό και πολιτικό μανιφέστο που συνδυάζει τη στέρεη θεωρητική/φιλοσοφική επιχειρηματολογία με μια γλώσσα προσιτή ακόμα και στον σχετικά αμύητο αναγνώστη, καθώς και την επίμονη επαφή με την εμπειρική πραγματικότητα. Άλλωστε, αμην ξεχνάμε ότι η πρώτη έκδοση του συγκεκριμένου βιβλίου από τον εκδοτικό οίκο Routledge φιλοξενήθηκε σε σειρά με τίτλο «Στοχασμός εν δράσει» («Thinking in action»), τίτλος που κατά κάποιο τρόπο προαναγγέλλει μια πιο ενεργή εμπλοκή της θεωρίας με την πολιτική δράση, με την εμπειρική πραγματικότητα και τα τρέχοντα διακυβεύματα. Και η Μουφ, μέσα από τις γραμμές του κειμένου της, επιβεβαιώνει αυτήν ακριβώς την αρχική πρόθεση του εκδοτικού οίκου, παράγοντας στοχασμό με στόχο τη «δράση».

Γραμμένο πριν από πέντε χρόνια, το συγκεκριμένο βιβλίο, μάλιστα, διατηρεί την επικαιρότητά του σε τέτοιο βαθμό, που κάποιος θα μπορούσε βάσιμα να υποθέσει πως αναφέρεται μέχρι και στη σημερινή συγκυρία της κρίσης στην Ελλάδα και στον δυτικό κόσμο γενικότερα. Αξίζει, λοιπόν, ιδιαίτερα την προσοχή μας.

Βασική κατευθυντήρια γραμμή της επιχειρηματολογίας της Μουφ αποτελεί η λογική της αμφισβήτησης του λεγόμενου «μεταπολιτικού οράματος» σε όλες του τις αποχρώσεις και τα επίπεδα που αυτό εκφράζεται (στην πολιτική επιστήμη, στις διεθνείς σχέσεις και βεβαίως στην εκάστοτε πολιτική αρένα). Το motto/επιχείρημα «δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική λύση» ως προς το νεοφιλελεύθερο μοντέλο,² κάτι με το οποίο ο μέσος Έλληνας πρέπει να έχει εξοικειωθεί ιδιαίτερα τον τελευταίο καιρό, αφού αποτελεί πλέον καθημερινή παραίτηση που διοχετεύεται από τα ΜΜΕ και κατακλύζει το πεδίο του δημόσιου λόγου—, περνά μέσα από τη δοκιμασία της εμπεριστατωμένης θεωρητικής και εμπειρικής κριτικής αμφισβήτησης και απ' ότι φαίνεται εξέρχεται ιδιαίτερα αποδυναμωμένο. Αλλά ας δούμε με την σειρά τα βήματα που ακολουθούνται. Κατ' αρχήν, γίνεται μία «κρίσιμη διάκριση ανάμεσα στην «πολιτική» και «το πολιτικό»,

όπου «το πολιτικό» γίνεται αντιληπτό ως η «διάσταση του ανταγωνισμού», η οποία θεωρείται «συστατική της ανθρώπινης κοινωνίας», ενώ ως «πολιτική» ορίζεται το «σύνολο των πρακτικών και των θεσμών μέσω των οποίων δημιουργείται μία τάξη και οργανώνεται η ανθρώπινη συνύπαρξη στο περιβάλλον της συγκρουσιακότητας που διαμορφώνει το πολιτικό» (σ. 16). Αυτή η ανεκρίτως διάσταση του ανταγωνισμού (σύγκρουση, αρνητικότητα, αποκλεισμός), όπως υποστηρίζει η Μουφ, όχι μόνο δεν αποτελεί κάποιο τρωτό σημείο των σύγχρονων δημοκρατικών κοινωνιών, κάποιο ελάττωμα που θα έπρεπε με κάθε τρόπο να εξαλειφθεί, αλλά καταστατικό στοιχείο της ανθρώπινης συνύπαρξης, το οποίο η δημοκρατική πολιτική καλείται, αναγνωρίζοντάς το, να το μετουσιώσει σε «αγωνιστικές» κατευθύνσεις.³ Και σε αυτό το σημείο, ερχόμαστε στην έννοια του «αγνισμού», ο οποίος αποτελεί μια σχέση όχι μεταξύ εχθρών, όπως θα την ήθελε ο Καρλ Σμιτ (Carl Schmitt) –με τον οποίο δεν διστάζει να συνδιαλαγεί η Μουφ– αλλά «αντιπάλων», όπου οι αντίπαλοι ορίζονται ως «εχθροί-φίλοι», ως πρόσωπα δηλαδή που είναι «φίλοι» γιατί μοιράζονται ένα κοινό συμβολικό πεδίο (μία κοινή βάση), αλλά και «εχθροί» επίσης, επειδή διαφωνούν ως προς τους τρόπους που δύναται να οργανωθεί αυτό το πεδίο. Κλειδί σε αυτό το σημείο είναι η αποδοχή της νομιμότητας του ανταγωνιστή/αντιπάλου (σ. 29).⁴

Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε σήμερα, σύμφωνα με τη Μουφ, έγκειται στην απώθηση του πολιτικού, της διάστασης του ανταγωνισμού, και στην επικέντρωση σε μία σχεδόν θεοποιημένη *συναίνεση στο κέντρο*. Απώθηση που επιχειρείται τόσο σε θεωρητικό/επιστημονικό επίπεδο με προνομιακούς εκπροσώπους μιας τέτοιας (νεοσοσιαλδημοκρατικής) τροχιοδρομικής τριτοδρομικής τάσης τον Άντονι Γκίντενς (Anthony Giddens) και τον Ούρλιχ Μπεκ (Ulrich Beck), γύρω από το έργο των οποίων και αναπτύσσει μια εμπειριστατωμένη κριτική, όσο και σε επίπεδο mainstream πολιτικής, με παραδείγματα όπως αυτό των *Νέων Εργατικών* και του Τόνι Μπλερ (Tony Blair) στη Μεγάλη Βρετανία ή της πολυετούς συνεργασίας μεταξύ συντηρητικών και σοσιαλιστών στην Αυστρία. Στο στόχαστρο της κριτικής της Μουφ μπαίνουν, επίσης, με την ίδια λογική το έργο του Γ. Χάμπερμας (J. Habermas), εκείνο των Τ. Νέγκρι (T. Negri) και Μ. Χαρτ (M. Hart), αλλά και εκπροσώπων της κοσμοπολιτικής προσέγγισης, αφού με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, όλοι τους φαίνεται να συμβάλλουν στην απώθηση ή/και απάρνηση της ανταγωνιστι-

κής διάστασης του πολιτικού, αποτέλεσμα της οποίας είναι τελικά η «επιστροφή του απωθημένου» μέσω διαφορετικών οδών, όπως αυτή του ακροδεξιού νεοκλασικισμού, των βίαιων ξεσπασμάτων, της ανεξέλεγκτης κοινωνικής έκρηξης, ή ακόμα και της «νέας τρομοκρατίας». Η παρέμβαση της Μουφ, σε αυτό το σημείο, έρχεται να συνηγορήσει υπέρ της μετατόπισης από την απλή διαχείριση του υπάρχοντος στην επιστροφή και νομιμοποίηση του ανταγωνιστικού στοιχείου, στην αναθεμελίωση της πολιτικής απόφασης, της πολιτικής ως παθιασμένης «πάλης για ηγεμονία», ενάντια σε άχρωμες/ουδέτερες τεχνοκρατικές διαδικασίες διαχείρισης και μικρο-διευθετήσεων διαδικασίες, με λίγα λόγια, απώθησης ή/και απάρνησης του πολιτικού.

Ούτως ή άλλως, η μεταπολιτική προσήλωση στο συναινετικό κέντρο είναι *κίβδηλη*, αφού στον πυρήνα της φέρει τον *ριζικό αποκλεισμό* της διαφωνίας, ο οποίος, νομιμοποιώντας τον αντίπαλο και ερμηνεύοντάς τον με όρους ηθικής, μπορεί να τον εξωθήσει στην ωμή βία και την ταύτισή του τελικά με τον ρόλο του εχθρού, γι' αυτό και η σύγκρουση θα είναι κάθε φορά σκληρότερη και πιο επικίνδυνη. Το ερμηνευτικό σχήμα της Μουφ «αγκαλιάζει», τελικά, τόσο το πεδίο της εσωτερικής πολιτικής των διαφόρων δυτικών δημοκρατιών όσο και την πολιτική στον διεθνή στίβο. Όπως το θέτει η Μουφ: «Η έλλειψη πολιτικών διαύλων για την αμφισβήτηση της ηγεμονίας του νεοφιλελεύθερου μοντέλου παγκοσμιοποίησης βρίσκεται [...] στη ρίζα του πολλαπλασιασμού των λόγων και των πρακτικών που αρνούνται ριζικά την καθεστηκυία τάξη» (σ. 99).⁵

Με αυτό τον τρόπο, το έργο της Μουφ εντάσσεται, και αποκτά προνομιακά διακριτή θέση, στο φάσμα αυτό των θεωρητικών επεξεργασιών (των φιλοσόφων, κοινωνιολόγων, ιστοριοκοινωνιολόγων, πολιτικών επιστημόνων, θεωρητικών κλπ.), οι οποίες εντοπίζουν σημαντικά συμπτώματα υπανάκλησης και δυσλειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών στον σύγχρονο δυτικό κόσμο, αλλά και προτείνουν εναλλακτικές κατευθύνσεις. Τους φορείς αυτών των επεξεργασιών θα μπορούσαμε να τους χαρακτηρίσουμε –δανειζόμενοι τον όρο από τον Ζακ Ρανσιέρ– και ως θεωρητικούς της «μεταδημοκρατίας»⁶ μιας μεταδημοκρατίας, στην οποίας το πρόσωπο αποκτήσαμε προνομιακή πρόσβαση στην Ελλάδα των τελευταίων ετών, και της οποίας τις τραχύτερες όψεις, μάλλον, μόλις αρχίσαμε να αντικρίζουμε. Γιατί, πώς αλλιώς θα μπορούσαμε να δούμε την υποταγή μιας δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης στις κρίσεις και τις διαθέσεις μη δημοκρατικά ελεγχόμενων

«κερδοσκοπικών» (όπως και η ίδια τους χαρακτηρίζει) μηχανισμών, που την οδηγούν τελικά στην εφαρμογή πολιτικών εκ διαμέτρου αντιθέτων από αυτές που ευαγγελιζόταν λίγο πριν (και στις οποίες σε μεγάλο βαθμό οφείλει τελικά) την εκλογή της; Πώς αλλιώς θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε την εφαρμογή της πιο σκληρής πολιτικής λιτότητας από τη μεταπολίτευση του '74 και ενός σκληρά νεοφιλελεύθερου προγράμματος απορρύθμισης/«απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας, απογύμνωσης του ασφαλιστικού συστήματος από τον κοινωνικό του χαρακτήρα, μαζικών αποκρατικοποιήσεων στα όρια του «ξεπουλήματος», και όλα αυτά από μία (υποτιθέμενη) σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση; Μπροστά στους καινοφανείς τριγμούς του ηγεμονικού σχηματισμού της μεταπολίτευσης ο πολιτικός χώρος που δείχνει να έπαιξε κομβικό ρόλο στα πρώτα βήματα της μεταδημοκρατικής/μεταπολιτικής παρέκκλισης⁷ (το ΠΑΣΟΚ), σπεύδοντας στην υπεράσπιση του καταρρέοντος μοντέλου, καταλήγει τελικά να μας αποκαλύψει εμφαιτικά όλες του τις (διόλου ευχάριστες) όψεις, επιβάλλοντας μιαν ιδιότυπη κατάσταση «εκτάκτου ανάγκης», αρωγό στην παρωπιδική προσήλωση στον απαρέγκλιτο χαρακτήρα του (συναινετικού) «μονόδρομου» προς την «εθνική σωτηρία». Πόσο εύκολα μπορούν, αλήθεια, οι λόγοι και οι πρακτικές που αντιτίθενται σε ένα τέτοιο μονόδρομο να ερμηνευτούν ως «εχθροί του έθνους», ως «αντεθνικά μιάσματα» και όχι ως εναλλακτικές πολιτικές προτάσεις/προοπτικές, ως «νόμιμη» και επιθυμητή διαφωνία, και με τι συνέπειες;

Όταν οι διάφοροι «πατέρες» και «νονοί» του παγκοσμιοποιημένου νεοφιλελευθερισμού παραδέχονται ο ένας μετά τον άλλο πως το μοντέλο τους βρήκει σφαλμάτων και δυσλειτουργιών αναγνωρίζοντας τα τρωτά του σημεία,⁸ οι εγχώριες και ευρωπαϊκές πολιτικές ελίτ σπεύδουν να αγκιστρωθούν με ακόμα μεγαλύτερη επιμονή σε αυτό ακριβώς το μοντέλο, έρμαιο της μεταδημοκρατικής τους προσήλωσης στην ιδεοληψία του μονόδρομου. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση επανασυστήνεται, τελικά, ως ο *κατεξοχήν μεταδημοκρατικός υπερεθνικός σχηματισμός*, ως στρατηγικής σημασίας ανάχωμα για την υπεράσπιση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου παγκοσμιοποίησης. Η *διαφωνία* ως προς το συναινετικό ευρωπαϊκό «σχέδιο εξόδου» από την κρίση, που διαμορφώνεται από άχρωμες/ουδέτερες επιτροπές και κλιμάκια εξειδικευμένων τεχνοκρατών, ερμηνεύεται ως επιζήμια, ανορθολογική ή/και ανεύθυνη απόρριψη, ανάξια συνδιαλλαγής, και έτσι τίθεται στο περιθώριο, εκτός του πεδίου της

«νόμιμης» δημοκρατικής αντιπαράθεσης. Ο κρίσιμος ρόλος της *σύγκρουσης*, του *ριζικά εναλλακτικού*, απωθείται και καλούμαστε σε μια υπεύθυνη στάση συμμόρφωσης. Οι «εκτός», οι «απέναντι», και πάλι (απ)ωθούνται στον ρόλο του «εχθρού», ή με όρους της Μουφ: ο ωμός ανταγωνισμός δεν μετουσιώνεται σε «αγωνισμό», δεν «αποφορτίζεται», αντιθέτως εκτραχύνεται, εξωθείται ίσως στα «άκρα».

Φαίνεται, λοιπόν, καθώς πλέουμε στα «βαθιά του βάλτου της μεταπολιτικής»,⁹ πως μια μορφή διεξόδου από τον φαύλο κύκλο της επιβεβλημένης (εγχώριας και διεθνούς) συναίνεσης καθίσταται πιο επιτακτική από ποτέ. Ένα κρίσιμο ζήτημα που προκύπτει είναι η *θέση* των λόγων και των πρακτικών που θα προβάλουν ως *ρήξη* με το μεταπολιτικό *Zeitgeist*, μιας και η «ριζικά εκτός» θέση τους τείνει να προβάλλει (αντιθέτως με τα όσα στηρίζει και θα ήθελε η Μουφ) ως όλο και πιο πιθανή (ίσως και επιβεβλημένη για συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους). Πώς θα αποφύγουμε τη διολίσθηση στην ωμή βία και σε μανιαϊκά μοντέλα ριζικών αλληλοαποκλεισμών, διατηρώντας τη δέσμευσή μας σε ένα ριζικά εναλλακτικό μέλλον; Η απάντηση της Μουφ στο κλείσιμο του βιβλίου είναι αρκετά αισιόδοξη και σίγουρα μπορεί να οδηγήσει στη γέννηση ενός γόνιμου (και μάλλον έντονου) διαλόγου: «έχουμε [σήμερα] τη δυνατότητα να δημιουργήσουμε τις πρακτικές, τους λό-

γους και τους θεσμούς που θα επέτρεπαν στις συγκρούσεις να λάβουν αγωνιστική μορφή» (σ. 158). Η συγκεκριμένη διατύπωση, μόνο ως καταληκτικό συμπέρασμα, που έρχεται να βάλει τελεία ή να κλείσει κάποιο κεφάλαιο, δεν θα μπορούσε να εκληφθεί –ως κάποια στεγανή/μασίφ διατύπωση–, αφού μάλλον έρχεται να επιβεβαιώσει ότι το συγκεκριμένο βιβλίο, ίσως να δημιουργεί τελικά περισσότερα ερωτήματα από αυτά που καταφέρνει να απαντήσει. Το συγκεκριμένο βιβλίο, άλλωστε, αυτό έχει ως σκοπό: τη διάνοιξη διαδρομών για την έκφραση και εκδήλωση διαφόρων μορφών (τιθασευμένης/μετουσιωμένης ή συμβολοποιημένης) σύγκρουσης, θεωρητικής και πολιτικής. Και αυτό ακριβώς συνιστά μία από τις βασικές του αρετές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ευχαριστώ θερμά τον Γιάννη Σταυρακάκη για τα χρήσιμα σχόλιά του κατά τη σύνταξη του παρόντος.
- 2 Ή αλλιώς, το *δόγμα TINA* («There Is No Alternative»).
- 3 Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει και ο Γιάννης Σταυρακάκης αναφερόμενος στον Κλοντ Λεφόρ (Claude Lefort), στον πρόλογο του βιβλίου της Chantal Mouffe, *Το δημοκρατικό παράδοξο*, Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 12: «η Δημοκρατία νομιμοποιεί τον πολιτικό ανταγωνισμό και ποτέ δεν υπόσχεται την τελική του επίλυση».

- 4 Εδώ, η Μουφ επανέρχεται συνοπτικά σε μια ιδέα που έχει αναπτύξει εκτενέστερα στο προηγούμενο βιβλίο της· βλ. Mouffe, *Το δημοκρατικό παράδοξο*, σ. 160-191.
- 5 Εδώ η Μουφ παρουσιάζει τη νέα τρομοκρατία ως μία τέτοιου τύπου πρακτική «ριζική άρνησης».
- 6 Ορισμένοι από τους οποίους είναι οι: Ζακ Ρανσιέρ (Jacques Rancière), Κόλιν Κράουτ (Colin Crouch), Τζόρτζιο Αγκάμπεν (Giorgio Agamben), Σλάβοϊ Ζίζεκ (Slavoj Žižek) κ.ά.
- 7 Ας μην ξεχνάμε την παρακαταθήκη του σημιτικού «εκσυγχρονισμού», την τότε γενναία μετατόπιση του ΠΑΣΟΚ προς το κέντρο και τις νεοφιλελεύθερες επιλογές, όπως και την επίμονη προαγωγή μιας τεχνοκρατικής/διοικητικής αντίληψης για την πολιτική.
- 8 Βλ. ενδεικτικά τις διάφορες δηλώσεις, το τελευταίο διάστημα, του Μπεν Μπερνάνκι (Ben Bernanke), ή και άλλων, όπως ο Τζορτζ Σόρος (George Soros) ή ο Άλαν Γκρίνσπαν (Alan Greenspan) και, βεβαίως, τα διάφορα άρθρα γνώμης και αναλύσεις που φιλοξενούνται σε έντυπα στυλοβάτες του παγκοσμιοποιημένου νεο-φιλελευθερισμού, όπως ο *Economist* ή η *Wall Street Journal*.
- 9 Όπως πολύ εύστοχα τιτλοφορείται και το πολύ ενδιαφέρον πρόσφατο άρθρο του μεταφραστή του έργου της Μουφ, Αλέξανδρου Κιουπκιολή (*Κυριακάτικη Αυγή-Αναγνώσεις* 30.5.2010).